

Virtuális kirándulás a quebeci IFLA konferencián

(2008. augusztus 10–14.)

DIPPOLD Péter

Akik tehetik, és el tudnak utazni, azoknak bizonyosan maradandó élményt kínálnak az IFLA éves konferenciái, de a fizikai jelenlét hiányában is érdemes végigfutni az éppen aktuális konferencia előadásain. Az elhangzó előadások mindig jól reprezentálják a könyvtáros szakmát leginkább foglalkoztató témákat. A reprezentáció mellett ugyanakkor új információkat, a korábbi témák ismeretében pedig trendeket figyelhet meg az újdonságokra érzékeny érdeklődő. Ha már személyesen nem lehetünk jelen a több ezer könyvtárost vonzó mega-konferencián, a számítógép előtt ülve itthonról talán még kényelmesebben is áttekinthetőek a legújabb fejlesztésekről-fejleményekről szóló híradások.

Az előadások begyűjtése maga is felér egy kisebb kalanddal. Az IFLA honlapjára¹ klikkelve az éves konferencia teljes programját kell végigbongészni, ahol a szekcióülések alapján rendszerezett előadások sokatmondó címekkel vonzzák az érdeklődőt, a címek alapján azután általában letölthető a teljes szöveg (rendszerint több nyelvű változata) PDF-formátumban. Ezután következik a kaland-rész: vajon mit rejtenek a címek?

A válogatás természetesen szubjektív, hiszen a kínálat óriási. Összesen 224 esemény történt a konferencia hivatalos programjában, igaz, ez nem mind előadás, vannak köztük elnöki- és szekció-megbeszélések, valamint egyéb programok is. Ebben az évben három téma előadásaiból válogattam, amelyek itthon is bizonyára érdeklődésre tarthatnak számot: a digitalizálás néhány aktuális kérdése, a nemzeti bibliográfia jelenével és jövőjével foglalkozó előadások és tanulmány, valamint a teljesítménymutatók és –mérés kérdésköre.

Digitalizálás

A digitalizálás különböző vonatkozásai már évek óta vezető témái a nemzetközi könyvtáros konferenciáknak. A címe alapján inkább esettanulmánynak tűnő, a Bajor Állami Könyvtár digitalizálási stratégiáját sejtető előadás² szélesebb kontextusban foglalkozik a digitalizálás kérdéskörével. A főiskolai hallgatók között végzett felmérések alapján kimutatható, hogy a közeljövő vezető generációjának alapvetően megváltoztak információkereső szokásai: már ma is kb. 75/25 százalékban részesítik előnyben a hallgatók a keresőmotorokat a könyvtári katalógusokkal, sőt a digitális könyvtárakkal szemben is. *Klaus Ceynova* – a Bajor Állami Könyvtár főigazgató-helyettese – szerint a hosszabb távú trendek arra mutatnak, hogy a sokáig a jövő egyik járható útjának tekintett hibrid könyvtár modelljét, amelyben békés megfér egymás mellett a hagyományos és az elektronikus média, felváltja a tisztán digitális könyvtár modellje, amely mellett a hagyományos könyvtárak továbbra is kommunikációs és kulturális központokként, valamint a kulturális örökség őrzőiként működnek.

A müncheni nagykönyvtár impozáns eredményeket mutathat fel a digitalizálás terén. Saját – egyre bővülő – digitalizáló műhelyében 1997 óta folyamatosan végzik a munkát, főképpen a régi és ritka kéziratokat és könyveket másolják a lehető leggondosabb védelemmel és megfe-

lelő technológiával. Ehhez persze biztos anyagi háttérrel is rendelkeznek, amelyet a Német Kutatási Alap folyamatosan biztosít számukra. Hasonlóan más könyvtárakhoz, a Bajor Állami Könyvtár a szisztematikus digitalizálást saját digitalizáló műhelyében tervszerűen és folyamatosan végzi. Emellett több olyan projektben is részt vesznek, amelyek valamilyen szűkebb témakörben külső partnerekkel közösen zajlanak; ezek lehetnek konkrét kutatási igényeket kielégítő, vagy unikális gyűjteményeket feltáró kisebb programok, amelyeket *Ronald Milne*, a British Library munkatársa találóan „butik projekteknek” nevezett.

A saját gyűjtemény gondos, de ezért lassabb feldolgozásához és a szűkebb gyűjtemény-szeleket feldolgozó „butik projektekhez” viszonyítva hatalmas mennyiségi ugrást jelentett a Google-lal 2007-ben induló együttműködés, amely alapján a könyvtár szerzői jogvédelem alá nem eső 18–19. századi gyűjteménye kerül öt éven belül a világhálóra. Ha összehasonlítjuk a több mint egy millió könyvet és bekötött periodikát szabadon hozzáférhetővé tevő, ténylegesen „nagy tömegű digitalizálásnak” nevezhető programot a kis projektekkel, akkor az valóságos plázaként áll szemben a butikokkal. A bajor könyvtár együttműködése a Google-lal emellett számunkra abból a szempontból is érdekes, hogy jelentős kelet-közép-európai állomány is a világhálóra kerül a projekt befejeztével. A Bajor Állami Könyvtár az oxfordi Bodleiana mellett második európai intézményként vesz részt a megaprojektben. A digitalizálási tevékenység során nagy figyelmet fordítanak az állományvédelemre: nem adnak át olyan állapotú könyveket, amelyek megsérülhetnek a Google technológiájának használatakor. Szintén az állományvédelemmel kapcsolatos a bajor könyvtár döntése, hogy a jövőben leállnak a mikrofilmezéssel, és kizárólag digitális formában őrzik meg az eredetiről készült másolatokat. Volt „szerencsém” személyesen is részt venni egy müncheni konferencián, ahol a mikrofilm-párti szakemberek éles kritikával illették ezt a –

szerintük – kockázatos döntést.

Mivel az Európai Unió anyagilag nem támogatja az egyes tagországok kulturális örökségének digitalizálását, egyre több könyvtár választja – ha teheti – az üzleti vagy egyéb partnerrel közös vállalkozást,³ még akkor is, ha a szűkös magyarországi forrásoknál sokkal több állami támogatásban részesül.

Áttérve más országok gyakorlatára, elgondolkodtató, és számunkra talán túl „meredeknek” tűnő célkitűzés a norvég nemzeti könyvtáré: az elkövetkező tíztől húsz évig tartó időszakban digitalizálni kívánják a könyvtár teljes (!) állományát.⁴ A katalógusa retrospektív konverziójának finanszírozásáért küzdő Országos Széchényi Könyvtár a mai viszonyok között bizony realisan aligha tervezhetné ugyanezt.

Nemzeti bibliográfia

Világszerte sok könyvtáros szakembert foglalkoztat a nemzeti bibliográfiák sorsa az elektronikus dokumentumok korában. Többen kongatják felette a vészharangot, mások optimistán látják jövőjét. Az IFLA égisze alatt 2002-ben egy munkacsoportot hoztak létre, amely éppen a konferencia megnyitása előtt egy hónappal, 2008 júniusában hozott nyilvánosságra egy tanulmányt „*Útmutató a nemzeti bibliográfiák számára az elektronikus korban*” címmel.⁵ A 114 oldalas dokumentum átfogó képet rajzol a nemzeti bibliográfiák szerepéről, a használói elvárások változásairól, a gyűjtőkör korhoz szabásáról, valamint a katalogizálás és a szolgáltatás legújabb lehetőségeiről.

A tanulmány az 1998-as koppenhágai nemzeti bibliográfiai konferencián elfogadott ajánlásokra⁶ épül; azt vizsgálja, milyen mértékben követhetők ezek a mai tapasztalatok alapján. Az elmúlt tíz év fejlődése olyan nagy mértékű változásokat hozott a nemzeti bibliográfiák körében is, hogy szükségessé vált bizonyos alapelvek átgondolása, illetve a reális lehetőségek felvázolása a nemzeti bibliográfiai ügynökségek

számára. A szerzők világosan kijelentik, hogy nincs olyan általános recept, amely minden ország számára egyaránt elfogadható lenne. Az útmutató ezért – hasonlóan más IFLA dokumentumokhoz – irányokat kíván mutatni, jobbára már meglévő tapasztalatok, az ún. „bevált gyakorlat” (best practice) alapján.

Az egyik legfontosabb kérdés, kinek készülnek a nemzeti bibliográfiák? Mi a nemzeti bibliográfia missziója? A fejezetet jegyző *Maja Žumer* (Ljubljana Egyetem) szerint a teljes és időben megjelenő bibliográfia fontos forrásként szolgál a könyvtárak számára a válogatást és a beszerzést segítő, alapja a katalogizálásnak és hiteles módon teszi követhetővé a szerzőség és a publikálás történetét. Ezek a fontos funkciók többnyire a könyvtáros közösség érdekeit szolgálják, ugyanakkor a nemzeti bibliográfia segíti a könyvkiadók és könyvkereskedők munkáját is, valamint teljes áttekintést ad egy ország dokumentumtermésének alakulásáról egy-egy időszakban. Ez a statisztikai elemzés lehetősége mellett alkalmat ad pl. a könyvkiadóknak a piacelemzésre, vagy a kultúrpolitikának az irányok helyességének vagy helytelenségének felismerésére, és ezáltal a beavatkozásra. Nem szabad elfeledkezni a nemzeti bibliográfiákban kereső végfelhasználók heterogén tömegéről sem, akik a legkülönbözőbb okból használják a nemzeti terméket.

A következő sarkalatos pont a nemzeti bibliográfiák gyűjtőköre, azaz a feldolgozandó dokumentumok körének meghatározása. Néhány évvel ezelőtt a gyűjtőkör kérdésén könnyen túlléphetünk, hiszen még az 1998-as koppenhágai ajánlások is a leghatározottabban a bibliográfiai teljesség elérése mellett tették le a voksot: a teljes kurrens nemzeti output feldolgozása mellett – ahol lehetséges – a retrospektív kiterjesztést is ajánlották, sőt az adott ország területén megjelent dokumentumok felvételét a nemzeti bibliográfiába azok eredeti nyelvén javasolták. Ez az álláspont azonban – a válogatási szempontok fejezetét jegyző *Beacher Wiggins* (Library

of Congress) szerint sem tartható tovább, minden nemzeti bibliográfiai ügynökség számára létfontosságú, hogy jól megalapozott és következetesen alkalmazott válogatási szempontokat határozzanak meg – főképpen az elektronikus dokumentumokra vonatkozóan. Ezen a ponton vannak a legnagyobb hézagok, ugyanis a szelekció nagy mértékben függ az adott országok egyedi sajátosságaitól. Nyilvánvaló, hogy a szelekció szempontjait tartalmi, és nem formai oldalról kell meghatározni, jóllehet az elektronikus dokumentumok formai jellegzetességeit sem szabad figyelmen kívül hagyni. Tartalmi szempontból meglehetősen általános irányelveket fogalmaz meg a tanulmány a típusokat illetően (pl. azok a dokumentumok, amelyek a jövő kutatási igényeit szolgálják, a jelen érdeklődésére számot tartó, a csak elektronikus formában létező, vagy a kiadók, létrehozók érdeklődésére számot tartó dokumentumok stb.). Ugyanakkor javaslatokat találunk azokra a forrásokra is, amelyeket nem kell feltétlenül a nemzeti bibliográfiának tartalmazni (pl. alkalmazott szoftverek, blogok, chatroomok, e-mailek stb.). Jóllehet a tanulmányban fontos lehetséges szelekciós szempontok fogalmazódnak meg, az alkalmazásukról születő döntés mindig az adott nemzeti bibliográfiai ügynökség kezében van.

A nemzeti bibliográfiákban feldolgozott rekordok minősége és a külső felhasználók általi egyszerű kereshetősége szintén állandóan visszatérő kérdés a szakirodalomban. Az ISBD-knek a bibliográfiai leírás minden részletére kiterjedő szabványcsaládját felváltotta az FRBR⁷ felhasználóbarát(abb) rendszere; ezen belül meghatározták azokat az alapelemeket, amelyeket a nemzeti bibliográfiai rekordoknak feltétlenül tartalmazniuk kell. Az egyszerűsödés ellenére azonban képtelenségnek tűnik, hogy ha az elektronikus dokumentumok is nagy számban szerepelnek a nemzeti bibliográfiában, az ügynökségek képesek lesznek a hagyományos egyenkénti és minőségi feldolgozásra. Ezért az az álláspont alakult ki a tanulmányban, hogy a regisztrációt

különböző státuszú személyek (katalogizálók, gyártók stb.) akár különböző helyeken is végezhetik, vagy automatikus/félautomatikus rendszerek láthatják el, amelyek különböző szabályokat alkalmaznak. Az ideális az lenne, ha a rekordokat egyetlen adatbázis tartalmazná, de ez nem feltétlenül szükségszerű. Ugyanakkor ajánlott, hogy a nemzeti bibliográfiai rekordok közös felületen legyenek elérhetőek.

A magyar gyakorlatban éppen ez az út bontakozik ki: 2007 végén készült el az OSZK-ban a magyar nemzeti bibliográfia közös felülete,⁸ amely összegyűjti a hungarikum fogalma alá tartozó dokumentumokat leíró nemzeti bibliográfiáink közül az eredetileg nyomtatott, de már digitalizált formában az interneten is elérhetőket, az adatbázisokat, valamint az e-folyóiratként közreadottakat.

Teljesítménymérés, statisztika

A teljesítmények mérése a könyvtári területen is egyre inkább előtérbe kerül. Ennek egyik oka, hogy a fenntartók oldaláról egyre nagyobb az igény az intézmények „hasznának” vagy „haszontalanságának” bizonyítására, más részről a munkaadók is szeretnék tisztán látni dolgozóik munkaidőben elvégzett teljesítményét. A tevékenységek mérésére nemzetközi szinten dolgoztak ki szabványt, az ISO 11620 szabványának második (megjelenés előtt álló) kiadása valamennyi könyvtártípus számára 45 mutatót tartalmaz.⁹

Roswitha Poll (Münsteri Regionális és Egyetemi Könyvtár) előadásában a nemzeti könyvtárakra vonatkozó teljesítménymutatókat járta körül.¹⁰ A nemzeti könyvtárakban nem tudják egy az egyben alkalmazni az ISO 11620 szabványt, mert ezek az intézmények feladatkörük alapján egyediek, de országonként is jelentősen különböznek egymástól. Ennek ellenére vannak olyan alapfeladataik, amelyek lehetővé teszik a közös mérést és teljesítményeik összevetését. A nemzeti könyvtárakra vonatkozó önálló szabvány

gondolata 2005-ben az oslói IFLA konferencián született, és 2008 elején az ISO munkacsoport munkájának eredményeképpen szavazásra bocsátották a „*Teljesítménymutatók a nemzeti könyvtárak számára*” című dokumentumot, amelynek megjelentetését őszre tervezik. A mutatók bizonyos része (15) gond nélkül átemelhető a valamennyi könyvtártípusra vonatkozó szabványból (pl. a *dokumentumfeldolgozás átlagos ideje; a könyvtárközi kölcsönzés sebessége* stb.), de a speciális feladatokra új mutatókat kellett kidolgozni.

Ezek közül több a nemzeti gyűjteményi jelleghez és a nemzeti bibliográfiához kapcsolódik (pl. a *nemzeti könyvtár által beszerzett nemzeti publikációk aránya, új rekordok aránya a nemzeti bibliográfiában*) Míg az első mutató a nemzeti gyűjtemény teljességére ad becslést, a második a beszerzés és a feldolgozás sebességét mutatja. A mutatók egy másik csoportja az állományvédelemre vonatkozik (pl. *restaurálásra/konzerválásra szoruló anyagok aránya; megfelelő környezetben tárolt anyagok aránya*) Új mutatókat kellett kidolgozni a digitalizálásra vonatkozóan is (pl. a *gyűjteményből digitalizált dokumentumok száma/1000 cím; a különgyűjteményekben digitalizált dokumentumok aránya*).

Megjegyzendő, hogy az OSZK az ajánlott harminc mutatónál jelenleg kevesebbet tud alkalmazni, de nincs is mindre szükség. A fent említett példák közül nem okoz gondot a dokumentumfeldolgozás és a könyvtárközi kölcsönzés idejére vonatkozó mutatók használata vagy a digitalizált dokumentumok arányszámának megállapítása. Ezzel szemben a nemzeti publikációk gyűjteményi arányának meghatározásához ismernünk kellene a teljes nemzeti output mennyiségét, amelyet a kötelempéldány-rendelet ellenére sem tud a nemzeti könyvtár teljes mértékben beszerezni. A „megfelelő környezet” relatív fogalom, ez a mutató akkor lenne értelmezhető, ha a könyvtár több, különböző kondí-

cióval rendelkező raktárt használna. A nemzeti könyvtárakra vonatkozó teljesítménymutatók rendszerének kidolgozása mindenesetre megkönnyíti az egyes intézmények dolgát abból a szempontból, hogy ki-ki saját szempontjai és adottságai szerint válogathat a rendelkezésre álló mutatókból.

A teljesítménymutatók kidolgozása mellett komolyan felmerült a könyvtárak, illetve szolgáltatásaik hatásainak mérése az adott társadalomban. Általánosságban a hatások a médiumokhoz hasonló módon írhatók le, hasonlóak azokhoz a hatásokhoz, amelyek pl. a TV, a rádió, az újságok, vagy egy-egy múzeumi kiállítás során érik a közönséget. Ezek során változások történhetnek a készségekben, a kompetenciákban, a tudásban és a viselkedésben. A különböző könyvtári szolgáltatások hatásainak méréséről szól Roswitha Poll az oslói IFLA konferencián elhangzott korábbi előadásában.¹¹ A szerző praktikus példákon keresztül mutatja be egy-egy új könyvtári szolgáltatás hatásainak lehetséges vizsgálatát (pl. milyen hatása van egy csoportos olvasói tanulótér nyitásának egy egyetemi könyvtárban, vagy hogyan fogadják az olvasók a hagyományos folyóiratokról az elektronikusra való áttérést). A hatáselemzések jól szolgálhatják egy-egy új szolgáltatás eredményeinek figyelemmel kísérését.

A három önkényesen kiragadott téma bizonyos tekintetben összefügg egymással: valamennyi a könyvtárak előtt tornyosuló kihívásokra próbál válaszokat találni. A nemzeti bibliográfiák éppen a digitális kor beköszönte miatt keresik új identitásukat, új teljesítménymutatók kidolgozására van szükség a könyvtári munkafolyamatokban bekövetkezett változások miatt, és a könyvtár mediatizációját jelzi – többek között – a hatáselemzések újszerű szemlélete is. Érdeemes figyelni a világban történő változásokra, és erre nagyszerű alkalom az IFLA évenkénti konferenciája.

Jegyzetek

1. <http://www.ifla.org/>
2. CEYNOVA, Klaus: Mass digitization for research and study: the digitization strategy of the Bavarian State Library. - <http://www.ifla.org/IV/ifla74/papers/139-Ceynowa-en.pdf>
3. Például a torontói egyetemi könyvtár az Internet Archivummal közösen: BENGTON, Jonathan – MILLER, Robert: Canadian mass digitization: the University of Toronto Libraries partnership with the Internet Archive – historical overview, recent issues, and future implications. - http://www.ifla.org/IV/ifla74/papers/139-Bengtson_Miller-en.pdf
4. HØIVIK, Tord: How much is much? Developing and interpreting national library visitor statistics. 2. p. - <http://www.ifla.org/IV/ifla74/papers/160-Hoivik-en.pdf> : 450 ezer könyv, 2 millió folyóirat, 4,7 millió újság (több, mint 60 millió oldal), 1,3 millió kép (fotók és képeslapok) 60 ezer plakát, 200 ezer térkép, 4 millió kézirat, 200 ezer zenei partitúra, 1,9 millió aprónyomatvány, egy millió óra rádiófelvétel, 80 ezer óra zenei felvétel, 250 ezer óra film-és TV-felvétel.
5. Guidelines for National Bibliographies in the Electronic Age. Draft 2008. Ed. by Maja Žumer – <http://www.ifla.org/VII/s12/guidelines-national-bibliographies-electronic-age.pdf>
6. A nemzeti bibliográfiai szolgáltatások nemzetközi konferenciájának ajánlása a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások megújítására. Koppenhága, 1998. november 25-27. – Könyvtári Figyelő, 1999. 4. 888-891. p. (ford.: Berke Barnabásné)
7. Functional requirements for bibliographic records. Final Report. Ed. by IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. München, 1998. Saur /UBCIM publications N.s. 19./
8. <http://mnb.oszk.hu/>
9. ISO FDIS 11620 (2008), Information and documentation – Library performance indicators.
10. POLL, Roswitha: Quality indicators for national libraries: the new standard – <http://www.ifla.org/IV/ifla74/papers/160-Poll-en.pdf>
11. POLL, Roswitha: Measuring the impact of new library services – <http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/081e-Poll.pdf>

Több mint 1600 évvel a keletkezése után online is elérhető és böngészhető lett az egyik legrégebb ismert Biblia, a Codex Sinaiticus, avagy Sínai-félszigeti kódex. http://konyves.blog.hu/2008/07/28/reggeli_hirkorkep_2
<http://www.codex-sinaiticus.net/en/>

(Győrffy Szabolcs tájékoztatója, OSZK-levelezési lista, 2008. július 28.)

Gyász

Életének 57. évében, 2008. augusztus 27-én gyógyíthatatlan betegségben elhunyt dr. Elekes Péter (1951–2008) az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa. 1972 óta dolgozott a nemzeti könyvtárban, különféle munkakörökben; hosszú évek óta az OSZK jogi teendőit látta el. Nagy tudású segítőkész kolléga volt. Emlékét megőrizzük.

2008. szeptember 14-én, 70 éves korában váratlanul elhunyt dr. Vásárhelyi Pál a közgazdaságtudományok kandidátusa, a Műegyetem könyvtárának volt főigazgatója, a BME-OMIKK tudományos főmunkatársa, címzetes igazgatója. Kezdeményezésére épült fel a könyvtárépület és az egyetem központi épületének déli szárnya közötti szabad területen a könyvtár mélyraktára. Kortársai sportolói múltjára és az UNESCO párizsi központjában végzett tevékenységére is emlékezhetnek.

(Pák Györgyné híréből, Katalist, 2008. szept. 22.)